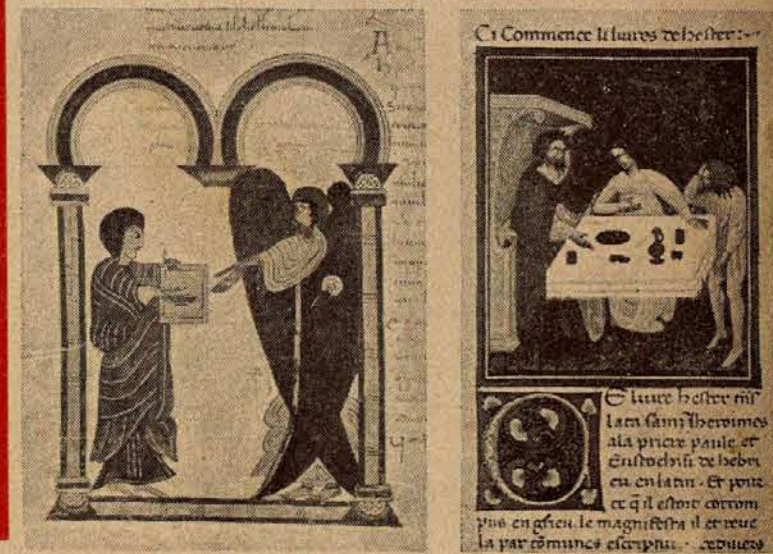

PAPYRUS

REVISTA DE BIBLIOFILIA

N.º 1
1936

EDITOR:
JOSEP PORTER
BARCELONA

Ascendit ego moyses de campe-
ribus moab sup montem ue-
lto in verticem phasga contra iheri-
cho: ostenditq; ei dominus omnem
terram galaad usq; dan - et uniuersum

Hoc Conradus opussuuecynheim ordine miro
Arnoldusq; simul pannartz una ede colendi
Gente thepconica: romæ expedire sodales.

In domo Petri de Maximo. M. CCCC. LXVIII

Libellus pro efficacis oronibus. vt grammatice artie leges ex
postulant. e doctro vito Hertbolomeo mates coditus. r per p.
iobanes matosés chisti ministræ presbyterq; castigar' r tunc
datus sub impensio Guillelmi ros. r mira arte impressa pce
Johānem gberline alamanum finitur barcpnone nonia octo
biis. anni a natiuitate chisti. D. cccc. lxxviii.

**EL INGENIOSO
HIDALGO DON QUI-
XOTE DE LA MANCHA,**
Compuesto por Miguel de Cervantes
Saavedra.

DIRIGIDO AL DVQUE DE BEJAR,
Marques de Gibraltar, Conde de Benalcazar, y Bala-
res, Visconde de la Puebla de Alcoraz, Señor de
las villas de Capilla, Carriell, y
Burguillos.

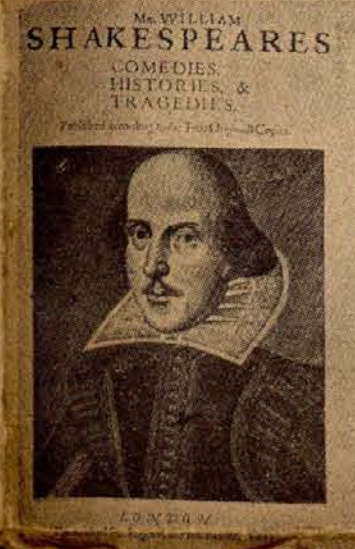
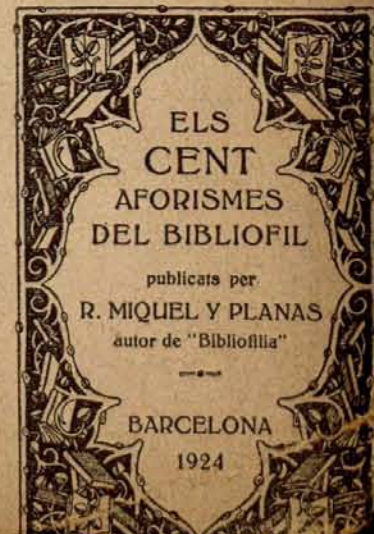
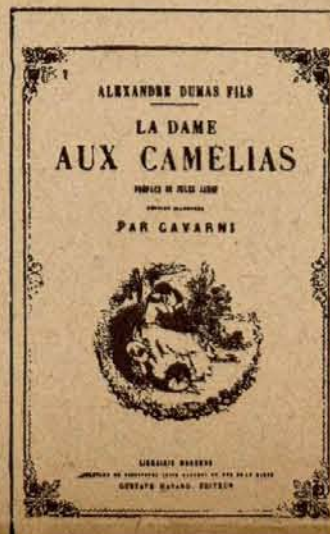
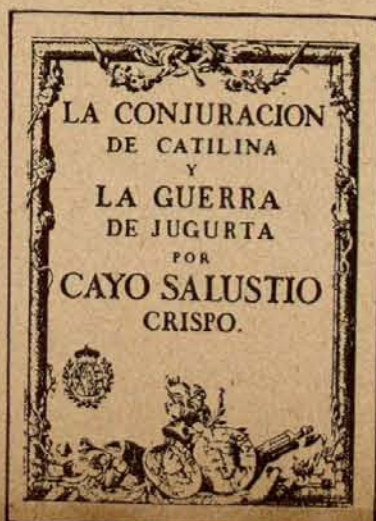

CON PRIVILEGIO,
EN MADRID, Por Juan de la Cuesta.
Vendida en casa de Francisco de Robles, librero del Rey año fecho.

M. T. CICERO'S
CATO MAJOR,
OR HIS
DISCOURSE
OF
OLD-AGE:

With Explanatory NOTES.

PHILADELPHIA:
Printed and Sold by E. FRANKLIN,
MDCCLXII.

INDEX - INDICE

EDITORIAL	Pàg. 1
ROCAMORA (MANUEL). LES TARGETES DE VISITA ESPANYOLES	» 2
COTARELO (EMILIO). SOBRE UN TOMO ANTIGUO DE ENTREMESSES DESCONOCIDO	» 11
SACS (JOAN). EL LLIBRE IL·LUSTRAT CATALÁ	» 14
TODA (EDUARD). RETORN A POBLET DE LA BIBLIOTECA DE D. PERE ANTON D'ARAGÓ	» 21
IBARRA Y LÓPEZ DE CALLE (JOSÉ LUIS DE). ORDENANZAS DEL CHACOLÍ	» 25
PEETERS FONTAINAS (J.). UNE ÉDITION PERDUE DE «LA CELES- TINA». ANVERS, 1558.....	» 28
RODRIGUEZ PORRERO (CLAUDIO). AUTÓGRAFOS Y MANUSCRITOS....	» 31
SAGARRA (FERRAN DE). UN CAS DE BIBLIOFÍLIA EXTREMADA.....	» 38
PAGINA POETICA	» 40
PAGINA HUMORISTICA	» 41
NOTICIARI. NOTICIARIO	» 42
BIBLIOGRAFIA	» 48
BORSA DEL LLIBRE. BOLSA DEL LIBRO. BOLSA DO LIVRO	» 55
QUESTIONARI. CUESTIONARIO. QUESTIONARIO	» 58

PAPYRUS sortirà cada 3 mesos. S'en faran 3 tiratges.

Tiratge popular: Península, 2 pts. núm.; 8 pts. l'any; Estranger, 2'50 pts. núm.; 10 pts. l'any.

Tiratge limitat en luxós paper couché mate: Península, 20 pts. l'any; Estranger, 25 pts. l'any.

Tiratge limitat en paper Japó Imperial: Península i Estranger, 100 pts. l'any.

PAPYRUS se publicarà cada 3 mesos. Se harán 3 tirajes.

Tiraje popular: Península, 2 pts. núm.; 8 pts. año; Extranjero, 2'50 pts. núm.; 10 pts. año.

Tiraje limitado en lujoso papel couché mate: Península, 20 pts. año; Extranjero, 25 pts. año.

Tiraje limitado en papel Japón Imperial: Península y Extranjero, 100 pts. año.

PAPYRUS publicar-se-à trimestralmente. Far-se-ao 3 tiragens.

Tiragem popular: Península, 2 pts. o número; 8 pts. por ano; Estrangeiro, 2'50 pts. o número; 10 pts. por ano.

Tiragem limitada em luxuoso papel couché mate: Península, 20 pts. por ano; Estrangeiro, 25 pts. por ano.

Tiragem limitada em papel Japão Imperial: Península e Estrangeiro, 100 pts. por ano.

Correspondencia a:

PAPYRUS - REVISTA; EDITOR: JOSEP PORTER, Montesión, 3 bis, pral.-Barcelona

P. 2338

PAPYRUS

REVISTA DE BIBLIOFILIA

N.º 1 1936

EDITOR: JOSEP PORTER BARCELONA: MONTESIÓ, 3 BIS

PRESENTACIO I CRIDA

H EUS aquí esdevinguda realitat una de les nostres més cares il·lusions: publicar una revista de bibliofília. Una revista que sigui el llaç d'unió i el portantveu dels bibliòfils peninsulars i dels estrangers que s'interessin per les glòries d'aquesta forjadora de pobles que és la vella Ibèria.

No parlarem, com és costum en tot primer número de revista, dels projectes que tenim, puix que, només per a enumerar-los, necessitaríem totes les pàgines d'aquest número, i, encara, perquè, en lloc de parlar, preferim obrar i traduir els projectes en realitats. Per tal que això pugui acomplir-se serà necessari tanmateix el concurs de tots, i no solament aquell concurs material de la subscripció, ans, en primer terme, la col·laboració directa. Tots aquells qui aquesta publicació pugui interessar són pregats, doncs, de comunicar-nos llurs suggestions i d'enviar-nos notícies o articles adients per a ésser-hi publicats.

Acollirem treballs en qualsevol de les llengües neollatines i també en anglès i en alemany.

Tot confiant que un ajut múltiple ens permetrà de dur a terme els nostres fins, ens complaem a saludar la premsa i regraciem per endavant els bibliòfils i altres «homes de llibres» d'Espanya i de l'estranger que voldran ajudar-nos.

JOSEP PORTER

LES TARGETES DE VISITA ESPANYOLES

per MANUEL ROCAMORA

LES targetes de visita, aquests petits trossos de cartolina que presenten avui la màxima simplicitat, tenen un passat interessantíssim. D'aparença insignificant, tenen una gran importància en la història de les relacions socials. Les targetes ens estalvien les visites – a voltes enutjoses –; el mateix serveixen per a felicitar per algun joiós esdeveniment com per a acompanyar en el dolor... A Espanya es comença a fer ús de les targetes a les darreries del segle xviie, i els exemplars de la dita època són els més recercats pels col·leccionistes. S'usaren els naips, al revers dels quals s'escrivia el nom; també s'empraren targetes tipogràfiques ben curioses.

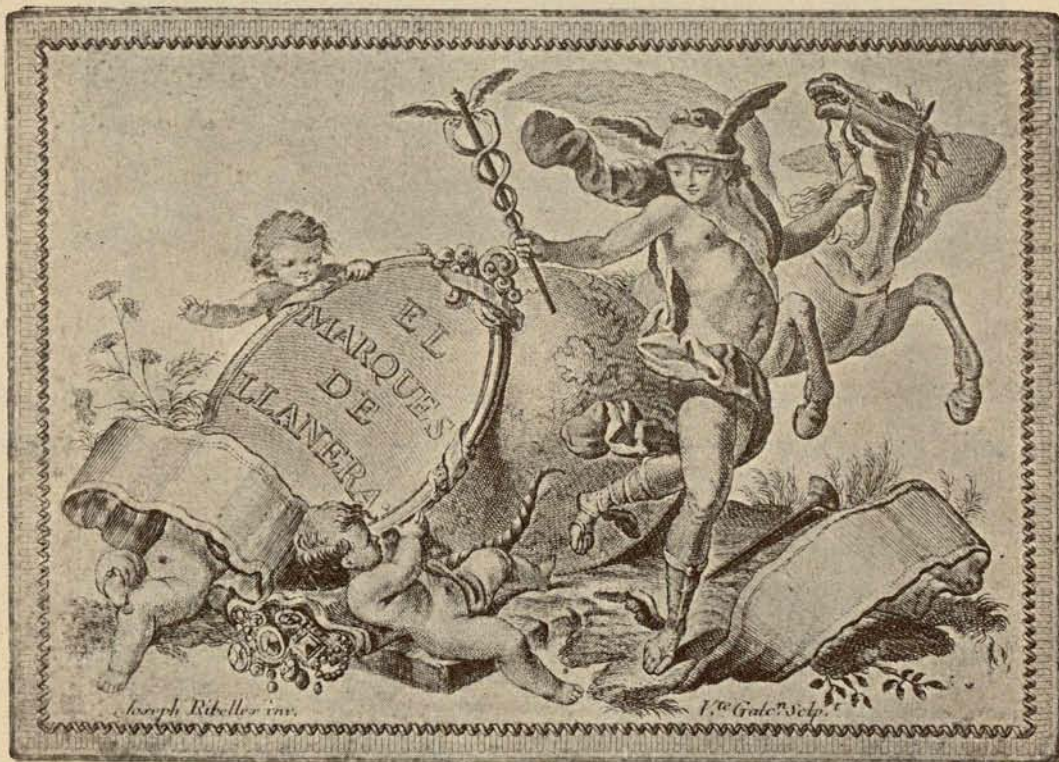
Degut a la comoditat que representava l'ús de les targetes, llur èxit va anar creixent ja entrat el segle xviiie fins a atènyer el moment més flòrid a la segona meitat de la dita centúria. Els exemplars produïts a Espanya en aquesta època ens demostren ben clarament l'elevat grau artístic que assoliren, per la qual cosa res no tingueren a envejar a les targetes produïdes en altres països europeus. S'utilitzaren especialment en acomiadar-se abans d'emprendre algun viatge – en aquella època era un esdeveniment – i s'acostumava a escriure els mots: *se despide para...* (aquí es citava el punt de destinació).

Es repartien per mitjà de lacais; quan l'interessat ho feia personalment i no trobava a casa l'amic de qui volia acomiadar-se, hi afegia: *en persona*. L'ús era privatiu de la noblesa, dignitats eclesiàstiques i persones que ocupaven càrrecs elevats.

Els grans artistes de l'època – dibuixants i gravadors – no van

Les targetes de visita espanyoles

pas desdenyar d'aportar-hi llur col·laboració. Els catalans Blai Ametller, Pere Pascual Moles, Esteve Boix, Josep Coromina i Agustí Sallent; els valencians Vicenç Galceran, Joaquim Fabregat, Vicenç Capilla, Manuel Salvador Carmona, Manuel Monfort i Rafael Esteve; i els mallorquins Francesc Muntaner i Josep Ballester compongueren finíssimes vinyetes que signaren amb lletres mi-

Dibuixada per Josep Ribelles; gravada per Vicenç Galceran

croscòpiques al peu de les planxes, obres mestres de l'art del burí. Quan la targeta era composta especialment, l'artista s'inspirava en la situació i afeccions de la persona a qui anava destinada: escuts, emblemes, símbols, atributs militars o bé litúrgics. En els altres casos l'artista deixava fluir la seva fantasia i decorava la targeta amb motllures, garlandes florides, paisatges amb monuments enrunats o bé animats de petites figures.

Dibuixada i gravada per Francesc Boix

Durant les primeres dècades del segle XIXe es manté encara, però amb menys intensitat, el gust del segle anterior, mes la de-

Dibuixada i gravada per Miguel de la Cuesta

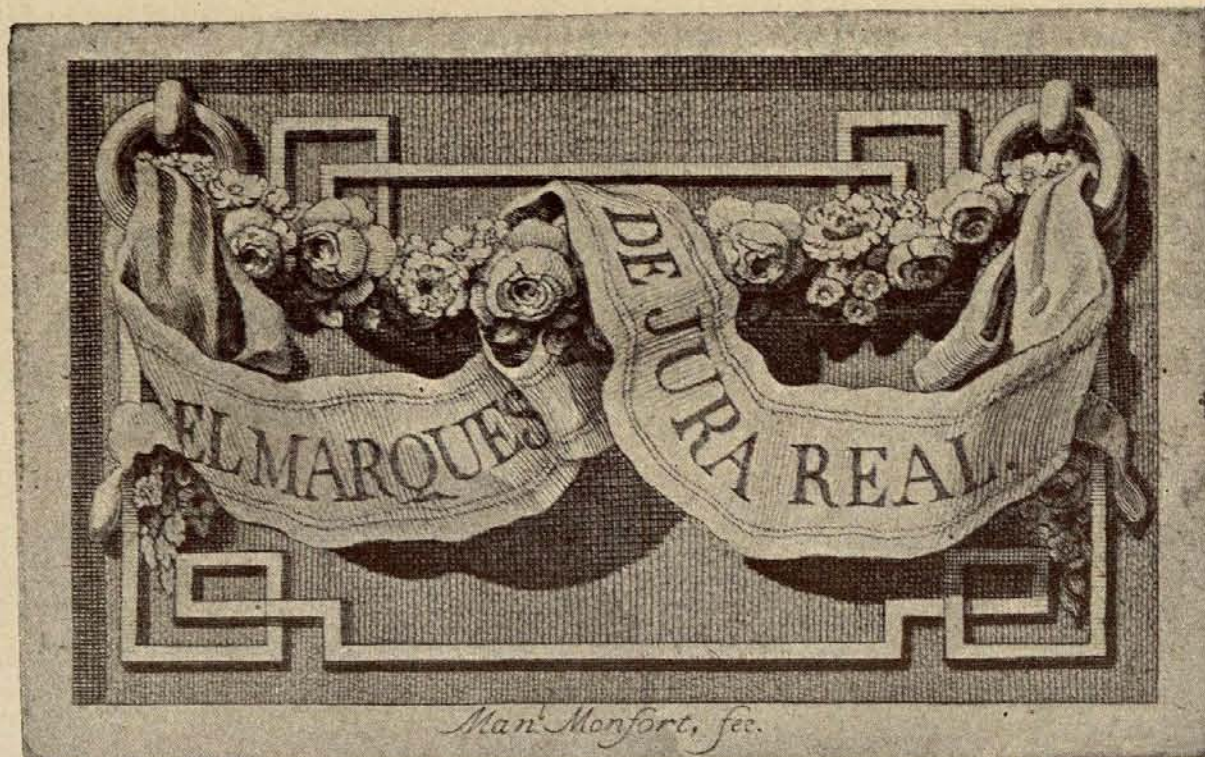
Les targetes de visita espanyoles

cadència s'inicia ben aviat, i els petits documents perden l'esperit i la gràcia que el segle XVIIIe els havia donat. L'ús de les targetes va estenent-se de dia en dia i poden adquirir-se a les llibreries. Ja no són els nobles i personatges oficials els únics que n'usen, ans també totes les persones d'alguna representació social. El format de les targetes esdevé més reduït. A l'època de la

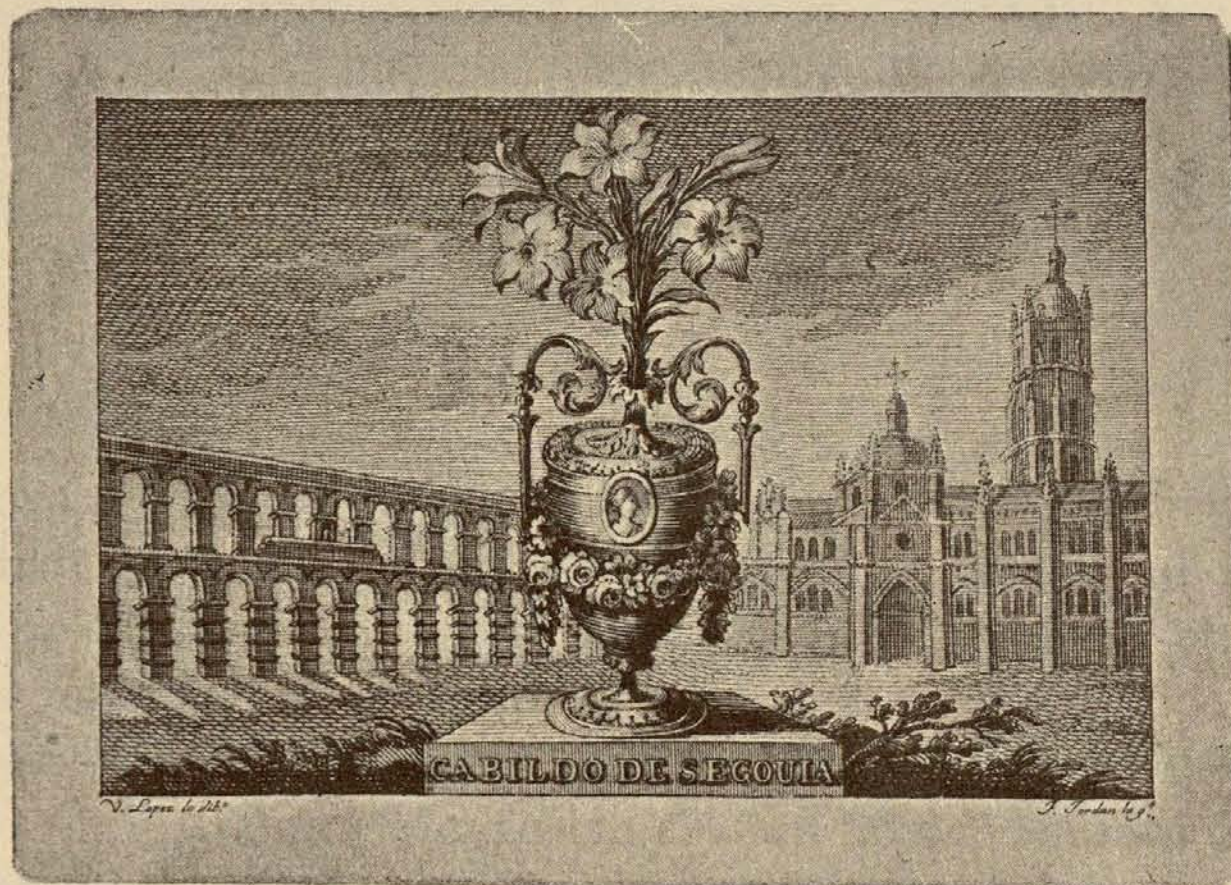
Dibuixada i gravada per Vázquez

Constitució apareixen unes targetes patriòtiques amb llegendes a favor de la «Espanya libre». La llibreria Millana, de Madrid, va editar una col·lecció força interessant, que va gravar Carrafa, reproduint els principals fets de la guerra de la Independència. Després vingué la moda de les cartolines de tons pàl·lids, preciosament gofrades, imitant el gust francès del primer Imperi. Amb la introducció de la litografia s'inicia el període d'industrialització i decadència.

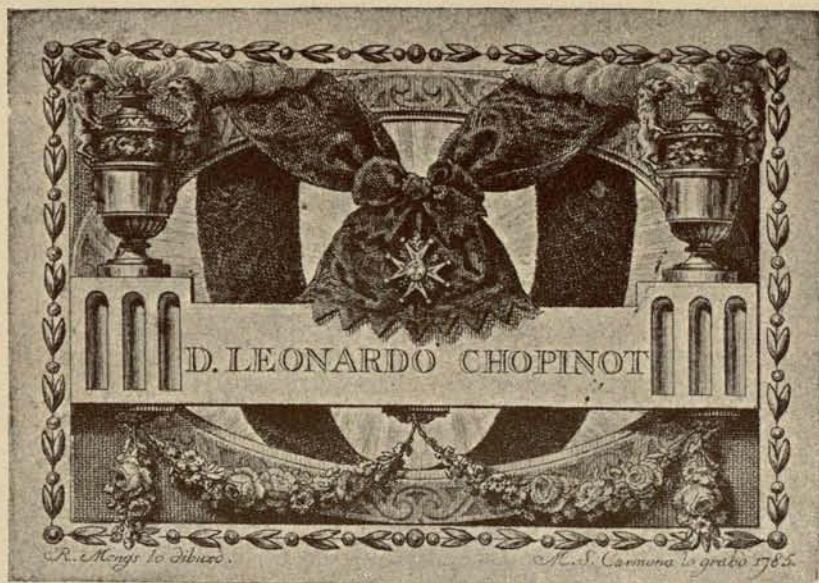
Dibuixada i gravada per Manuel Monfort

A Barcelona les targetes més apreciades eren les que editava la casa Bordes, del carrer dels Banys Nous, on hi havia un deliciós assortiment de cartolines gofrades de colors molt fins – sanguina,

Dibuixada per Vicenç López; gravada per Francesc Jordán (1778-1832)

Les targetes de visita espanyoles

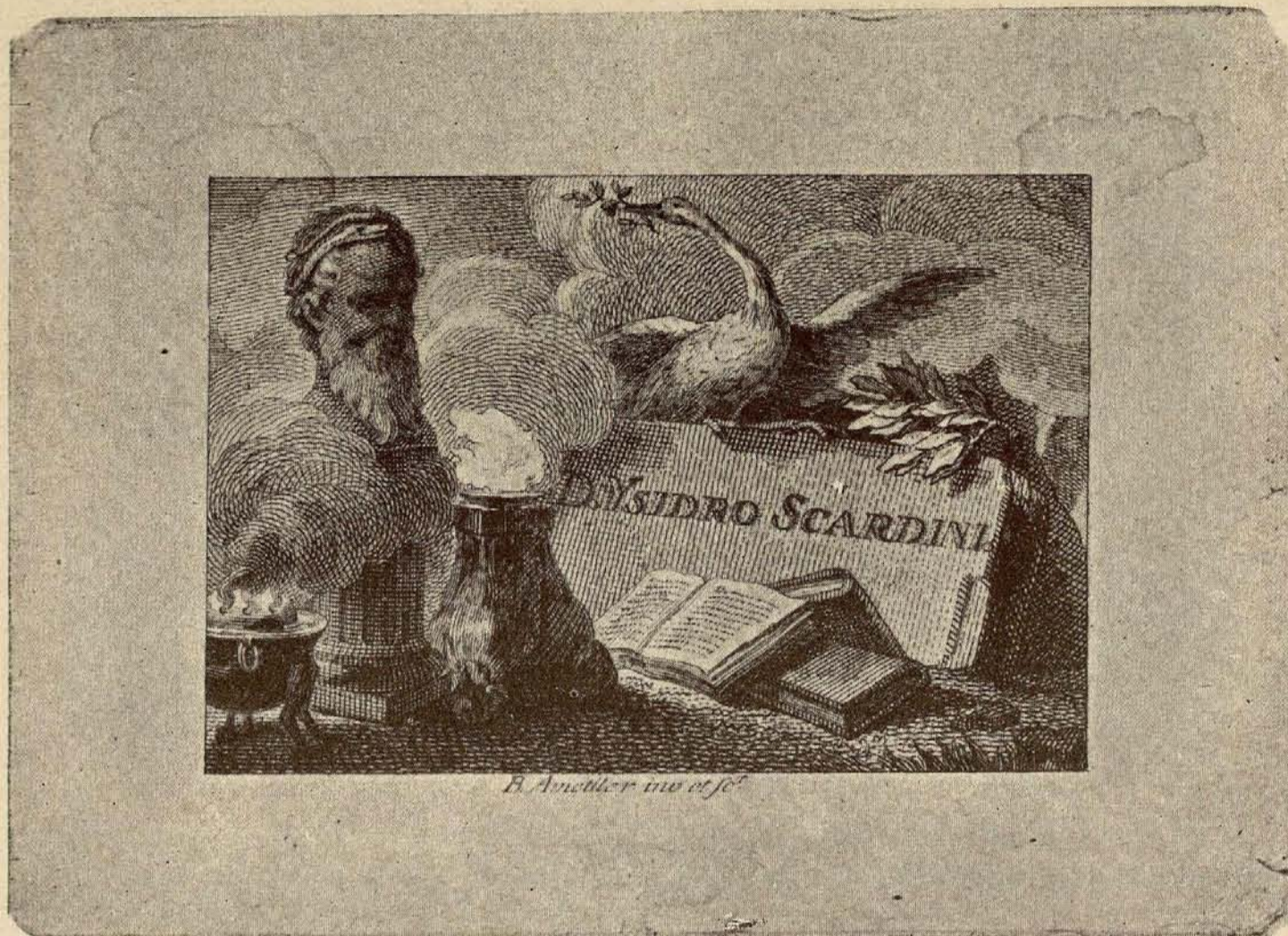
Dibuixada per Rafael Mengs; gravada per Manuel Salvador Carmona en 1785

blau cel, rosa clar – reproduint escenes de Pau i Virgínia i altres assumptes romàntics.

Igualment s'usaren targetes cal·ligràfiques. Els noms hi eren vol-

Dibuixada i gravada per T. L. Enguidanos

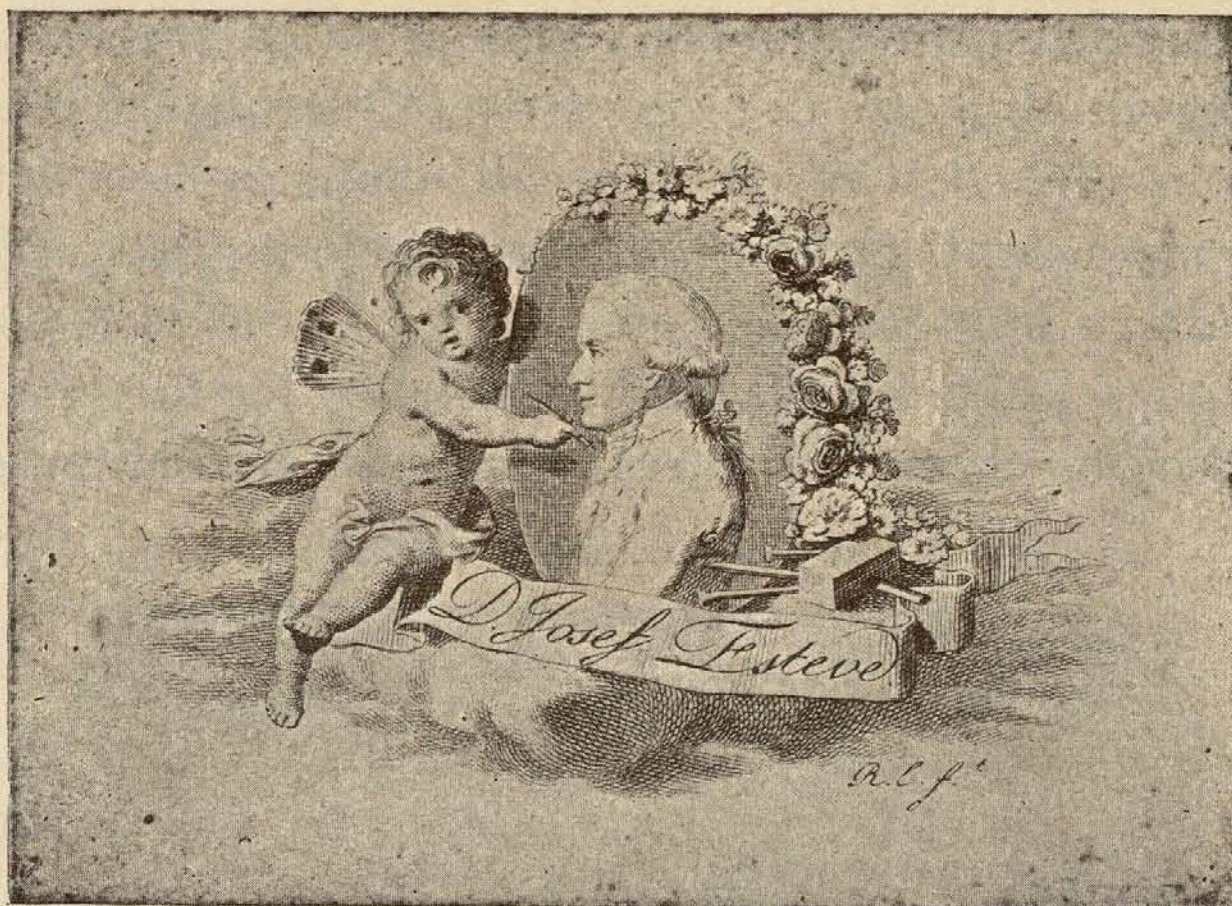

Dibuixada i gravada per Blai Ametller

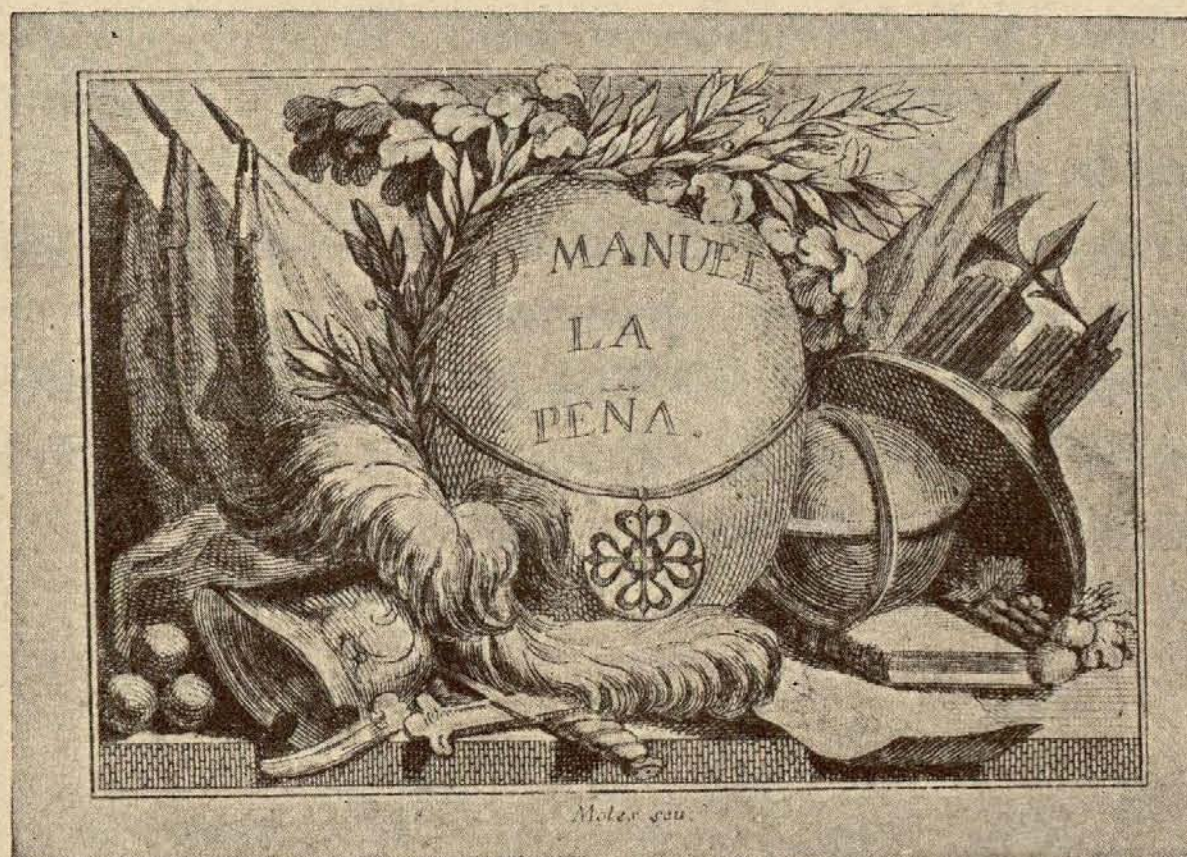
Dibuixada i gravada per Fabregat

Les targetes de visita espanyoles

Gravada per Rafael Esteve

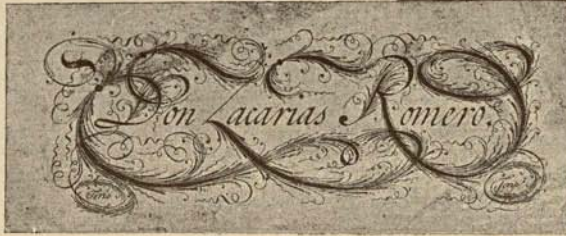
tats de fins i complicats arabescos. Els millors exemplars foren signats per Torío i Sallent i altres especialistes en la dita complicada art. Aquesta modalitat va durar bastants anys.

Gravada per Pere Pascual Moles

Manuel Rocamora

La fi del Romanticisme coincideix amb la de la targeta il·lustrada. Vers 1850 la simplificació és progressiva i s'usa quasi exclusivament el paper aporcellanat. Creació d'aquell temps és la targeta de dol, totalment negra, amb el nom imprès en or o argent i més tard en blanc. L'adreça impresa sols comença a posar-se vers l'any 1860. Durant l'època isabelina els nobles ornaven les il·lustres cartolines amb escuts, corones i altres emblemes heràldics, daurats o

Cal·ligrafiada per Torío de la Riva

argentats. A sota hi afegien el nom, els títols i els alts càrrecs palatins. A les darreries del segle XIXe van crear-se altres tipus de targetes, la durada de les quals va ésser efímera i de gust dubtós. Unes portaven el retrat de l'interessat, altres eren impreses en suro, fusta molt prima, pergami o cel·luloide.

Hem de fer constar que la influència francesa va deixar-se sentir sempre damunt dels artistes espanyols.

Més que res, la casualitat ocasiona la troballa d'algun d'aquests deliciosos retalls de cartolina adormit en el fons d'un vell calaix o entre els fulls d'algun antic volum com a senyal.

SOBRE UN TOMO ANTIGUO DE ENTREMESES DESCONOCIDO

por EMILIO COTARELO*

HACE bastantes años que cayó en mi poder un tomito de entremeses titulado: *Ramillete | Gracioso. | Compuesto de entre | meses famosos, y bailes | entremesados. | Por | diferentes ingenios. | Año* (un adorno tipográfico) *1643. | Con licencia, En Valencia, por Silvestre | Esparsa, en la calle de las Barcas. | Véndense a la puerta de Magdalenas.*

Consta de 239 páginas numeradas y en la vuelta de la última el colofón siguiente: *En Valencia, | Por Silvestre Esparsa, | en la calle de las | Barcas, Año | 1642 (sic).*

Las seis primeras páginas contienen la portada, vuelta en blanco y aprobación del M. F. Juan Ba. Palacio, Calificador del Santo Oficio, fechada en Valencia en el Convento de N. Señora del Remedio, Orden de la Santísima Trinidad, a 25 de agosto de 1643. Lleva el *Imprimatur* del Dr. Dolz, Vicario general y el Índice de los entremeses y bailes del libro que son veintiséis.

Desde el primer instante me pareció libro de extraordinaria rareza, ya porque no lo menciona D. Cayetano Alberto de la Barrera, autor de la obra premiada *Catálogo del teatro antiguo español*, en que recogió todos los títulos de libros de teatro hasta mediados del siglo XVIII de que tuvo noticia, y ya porque con pos-

* Al confeccionar este número nos enteramos del fallecimiento de don Emilio Cotarelo, secretario perpetuo de la Academia Española, erudito bibliófilo y estimado amigo, que con tanto entusiasmo acogió la idea de publicación de PAPHYRUS y a la cual quería ayudarnos constantemente. Con el más profundo dolor consignamos la noticia y deseamos se realice en él el sublime pensamiento de Joan Maragall: *que la muerte le sea un mayor nacimiento.* — (J. P.)

terioridad a 1860 se publicaron el *Catálogo de la Biblioteca de Salvá* y los dos últimos tomos del *Ensayo de una Biblioteca de libros raros y curiosos* de Gallardo, que amplían mucho el índice de Barrera y en los cuales no hallamos citado este libro. Ni menos se le recuerda en ninguna de las bibliografías y catálogos anteriores y posteriores a estas grandes obras de erudición bibliográfica. Tampoco lo hemos hallado ni en la Biblioteca Nacional ni en ninguna otra de Madrid, ni sabemos que en las de provincias exista ejemplar alguno. Por esta razón nos atrevemos a calificarlo de ejemplar único de una obra desconocida. La importancia de esta clase de colecciones de piezas menores de teatro ha ido creciendo conforme se han ido estudiando con más esmero. Representan cuadros de costumbres apenas esbozados en obras de mayor extensión; conservan el lenguaje popular del pueblo español tal y como se hablaba, no por las gentes distinguidas, sino por el verdadero pueblo de artesanos, labradores, criados y demás personas que ejercían oficios tenidos entonces por serviles o poco realzados. Todo esto que forma el contenido usual de los entremeses, bailes, jácaras, loas y otras piezas intermedias, no se halla generalmente en los dramas y comedias más extensos. De modo que son un indispensable complemento de ellos y un documento precioso para el estudio fundamental de nuestra antigua cultura. Y de ahí, como hemos dicho, la gran importancia que en la historia de nuestra literatura alcanza actualmente el estudio de estas pequeñas piezas entremesiles.

El tomito citado, como casi todos los de su clase, está impreso en octavo y las obras que contiene son las siguientes:

Los Trajes, entremés famoso de D. Antonio de Solís.

El Botero, entremés famoso de Luis de Benavente.

El Barbero, entremés famoso de Luis de Benavente.

La Socarrona, entremés famoso de Luis de Benavente.

Los Alcaldes cojos y tuertos, entremés famoso del Maestro Miguel de Lezcano.

El Alcaldillo, baile famoso.

Sobre un tomo antiguo de entremeses desconocido

El Marido fantasma, entremés famoso.

Baile famoso de Nitirintabara.

El Letrado, entremés famoso por Antonio Pérez.

Baile famoso de Cuatro mujeres.

El Alcalde Cosme Parrado, entremés famoso por Francisco Alfaro.

El Licenciado Enero, baile famoso entremesado por Jacinto Alonso Maluenda, Infanzón.

El Cazador de pedigüeñas, baile famoso entremesado por Jacinto Alonso Maluenda, Infanzón.

Baile famoso de los Animales, entremesado por Jacinto Alonso Maluenda, Infanzón.

La Comedia, baile famoso.

El Infierno, baile famoso entremesado por Jacinto Alonso Maluenda, Infanzón.

La Jácara, entremés famoso de Luis de Benavente.

Jácara del Zurdillo de la Costa, que haciendo las diligencias para morir en la horca murió de enfermedad en la cama por Jacinto Alonso Maluenda, Infanzón.

El Murmurador, baile famoso entremesado de D. Antonio Solís.

La Venta de Viveros y Alcalde de Sacas, baile famoso entremesado de D. Juan de Ludeña.

Los Vocablos, entremés famoso de Luis de Benavente.

El Marqués de Fuenlabrada, entremés famoso de Luis de Benavente.

El Despejado y la Gallega, entremés famoso de D. Antonio Solís.

Don Satisfecho, el Moño y la Cabellera, entremés famoso de Luis de Benavente.

La Podrida, entremés famoso de D. Juan de Ludeña.

El Viudo consolado, entremés famoso de Jerónimo Bosque.

En cuanto a las obras contenidas en el tomo, si se exceptúan uno o dos entremeses de Benavente y el entremés anónimo de *La podrida*, son tan raras como el libro mismo, todo lo cual recomienda el *Ramillete* a la atención de los bibliófilos, especialmente los valencianos, en cuyos catálogos no puede dejar de figurar este precioso tomito.

EL LLIBRE IL·LUSTRAT CATALA

per JOAN SACS

LA impremta «La Neotípia» tingué la felicitat d'editar un llibre sobre els il·lustradors catalans, i la no massa encertada d'encarregar-me'n la redacció. Jo vaig agrair l'encàrrec i vaig disposar-me a complir-lo tan bé com pogués; m'hi vaig posar amb il·lusió, perquè, per a mi, aquest tema és encisador sobre qualsevolga altre. Els moments més feliços de la meva infantesa me'ls proporcionaren potser els llibres il·lustrats, particularment els catalans, dels quals era rica la biblioteca del meu pare, unaques es trobava, ricament relligat, en aquella biblioteca que a nosaltres, menuts, ens imposava com una catedral. El fullejar aquells llibres, l'espectacle d'aquelles imatges, m'obrí unes po-

VALENTINA,

por

Porge Sano

Tom II.

BARCELONA.

Libreria de Oliva

1838.

Frontispici. (Dimensions de l'original.)

vasta llibreria, obra mestra de l'ebenisteria de la fi de segle. La joventut del meu pare coincidí amb l'esplendor editorial barceloní, amb la publicació de les edicions monumentals il·lustrades, a les més importants de les quals ell estava subscript. El bo i millor dels llibres il·lustrats i de les il·lustracions periòdi-

El llibre il·lustrat català

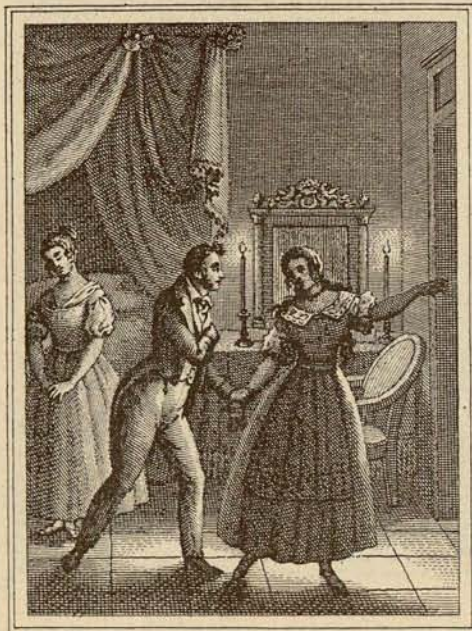
tències entenimentals singularment fecundes:estic segur que la vida se'm féu més entenedora per mediació dels il·lustradors que no ho hauria estat directament en aquella hora matinera de la meva vida; i tinc el sentiment d'haver assimilat en la maduresa l'espectacle del món molt millor en companyia dels il·lustradors de llibres del que ho hauria pogut aconseguir espontàniament per

Il·lustració (reduïda) de la «Relación de las diversiones... en Barcelona... en la llegada de SS. MM. y AA.». Barcelona, 1802

experiència immediata i quotidiana dels homes i de les coses. Després, il·lustrador també, la il·lustració de llibres viscuda de prop, havent conegut alguns dels il·lustradors més admirats, la història del nostre llibre il·lustrat havia d'interessar-me forçosament. Quan vaig ésser invitat a historiar aquesta matèria vaig trobar-me'n immediatament apassionat i encisat com amb la promesa d'un gran viatge de prometedores exploracions. Em semblava dominar un tema tan copiosament intervingut: em creia tenir a mà

tots els elements d'aquesta història, la qual havia, per tant, d'ésser joc de poques taules. Les il·lustracions més seleccionades dels millors dibuixants ja havien de fer l'èxit del llibre; el comentari, les notes biogràfiques serien feina planera, requisable en revistes i diccionaris, reportada de les mateixes famílies dels grans mestres desapareguts, etc., etc. Amb els editors planejarem, doncs, un

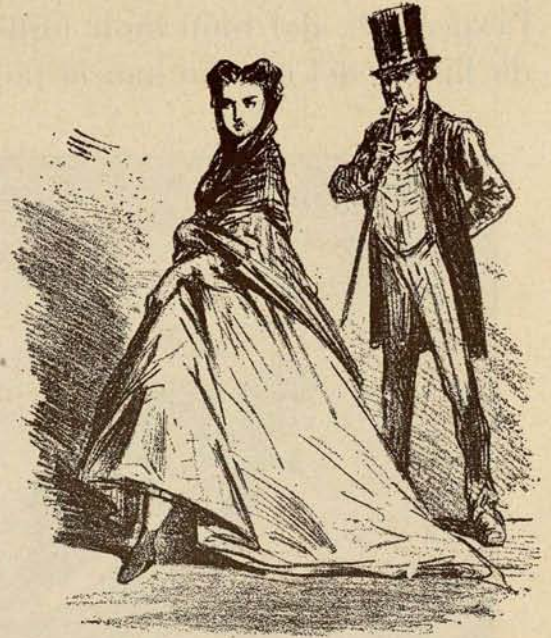

B. Planella d.

Amilic g.

*Y los, repito, ni un instante to-
leraré que permanezcáis aquí!*

De la novel·la «Indiana» de Jorge Sand.
Barcelona, 1838. (Dimensions de l'original)

«La més mona» per Tomàs Padró. (Dimen-
sions reduïdes.) Del periòdic «Un tros de pa-
per», Barcelona, 1865-66.

elegant i luxós volumet atapeït de bones reproduccions, les quals per si soles ja donessin, al primer cop d'ull, idea de la gran importància que tingué i que potser segueix tenint el llibre il·lustrat català.

Però, un cop iniciada aquesta empresa que semblava fàcil i de ràpida execució, aparegué complexíssima i

farcida de dificultats, la principal de les quals era l'absència gairebé total de bibliografia dels nostres il·lustradors; pel que fa al testimoni verbal dels familiars i dels conèguts dels artistes que volíem

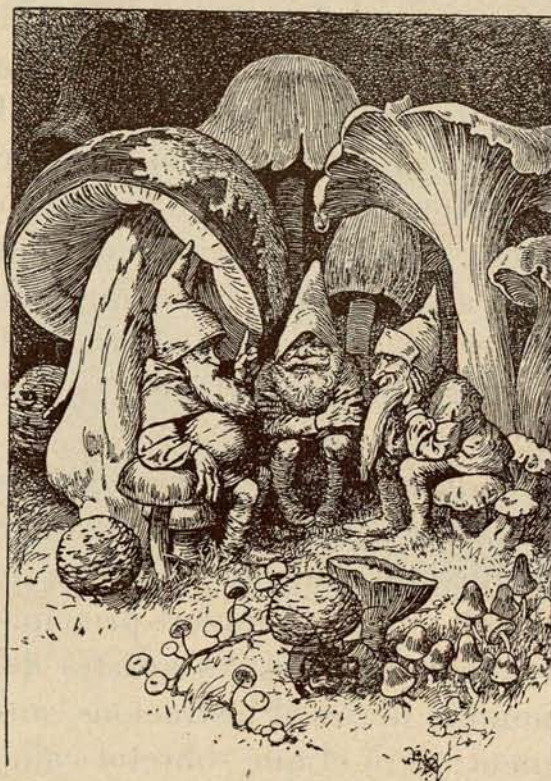
El llibre il·lustrat català

historiar, valia més no comptar-hi: o bé, aquests familiars i coneguts, no podien dir-nos gran cosa d'interessant, o bé llurs testimonis eren contradictoris. La complexitat de la matèria provenia de la impossibilitat en què ens trobàvem d'isolar el treball dels il·lustradors catalans en una història del llibre il·lustrat català; de la necessitat de coordinar aquesta feina que podríem qualificar d'art

«La Pubilla d'Ayguà Freda», per Pellicer. (Dimensions reduïdes.) Del llibre: Frederich Soler, «Nits de Lluna». Barcelona, 1886?

pur amb les arts aplicades del llibre: havíem necessàriament de tenir en compte la litografia i el gravat al boix, el gravat sobre metall i el gravat mecànic, l'editorialisme i la impremta, moltes altres activitats artístiques i artesanes que es relacionen estretament amb el nostre llibre il·lustrat. I, si de l'artista il·lustrador català no existia bibliografia, tampoc no se'n trobava referent a l'editorialisme ni a les altres arts del llibre. Calia cercar com una agulla en un paller

Il·lustració (reduïda) d'Apel·les Mestres. Del seu llibre «Liliana». Vilanova i Geltrú, 1907

cada dada; cada corroboració, cada lligam costà Poblet i Santes Creus; a tot moment apareixien dubtes, conflictes i absurds històrics incomprensibles, problemes que de vegades es resolien al capdavall d'algunes setmanes o d'alguns mesos de recerques, o que no es resolien de cap manera; altres vegades era una insignificant però ineludible dada la causa de llargues pertorbacions: la data de la naixença o de la mort d'una persona; el nom d'un autor grafiat de manera diversa; el llibre introbable que calia enregistrar, sovint edicions que per llur modernitat havien de trobar-se fàcilment; la igualtat de noms de persones distintes que visqueren un mateix període de les arts del llibre, etc. Quatre o cinc anys de treballs en llibreries, arxius, gabinets d'estampes i altres llocs adients no foren prou per a resoldre el cúmulo de dificultats i enjocs que m'eixien al pas; de tal manera fou penosa aquesta recerca de materials que alguna vegada estiguí temptat d'abandonar l'empresa. Unes incidències importants vingueren a junyir-nos de nou, i cada vegada més fèrvidament, al treball que semblava ingràt: els materials acumulats, els quals hauria estat imperdonable deixar inèdits; llur importància, sobretot els fets nous i transcendents que revelaven.

En aquest punt de l'obra, editors i autor trobarem que la història del llibre il·lustrat català era tan important, tan densa d'ensenyaments i estímuls, tan rica de valors, que ja no es podia resumir en aquell volumet omplert principalment amb les reproduccions més notables dels nostres artistes del llibre; no es podia pas reduir el nombre de les il·lustracions, ans calia augmentar-lo considerablement; però el que sobretot calia augmentar era el nombre de pàgines de text. Així la història del llibre il·lustrat català se n'anava a formar dos gruixuts volums gran in-4°.

El llibre il·lustrat català se'ns revela certament una gesta importantíssima de l'activitat catalana. Ja ho és el nostre editorialisme, hegemònic modernament, fins ara mateix, a la Península i, fins fa poc, a les Antilles, a l'Amèrica meridional, a les Filipines. L'il·lustracionisme català no es redueix ja als noms que a qualse-

El llibre il·lustrat català

vulga se li presenten a la memòria en plantejar aquest tema: els Padró, Pellicer, Planella, Planes, Puiggarí, Apel·les Mestres, Triadó, Labarta, Pahissa, Llovera, Passos, Noguera, Pascó, Rigalt, etc., fins a la vintena, fins a la trentena de noms...; nosaltres mateixos no en calculàvem pas gaires més. Aviat les troballes d'artistes oblidats, les descobertes d'altres que desconeixíem s'anaven multiplicant; la trentena resultava una xifra irrisòria; a hores d'ara, tot i haver limitat la nostra història del llibre il·lustrat català als temps moderns, els nostres il·lustradors sumen més de sis-cents, entre els quals hi ha hagut veritables revelacions.

Bones raons ens han obligat a limitar als temps moderns la nostra història del llibre il·lustrat: la relativa escassetat d'aquesta matèria en temps antics; la necessitat d'abreujar unes recerques que, reduïdes als temps moderns, ja eren excessivament lentes i treballoses; també la relativa monotonia i manca

de personalitat que sembla tenir el llibre il·lustrat català, l'hispanic en general, del període que en aquesta avinentesa considerem antic. Es pot dir que el llibre il·lustrat català pren importància, ço és, esdevé variat, abundant i fecund durant el segle XIX, particularment a partir de la mitja centúria; per tant, calia historiar aquesta centúria, però no de manera estricta, amb truncament als anys 1800 i 1900, sinó tenint en compte els il·lustradors vuit-

Il·lustració (reduïda) d'Eusebi Planes. Del «Faust» de Goethe, trad. de F. P. Briz. Barcelona, 1864

centistes que cavalquen el set-cents i el vuit-cents, els altres vuit-centistes que sobreviuen en el segle actual. Així la nostra història del llibre il·lustrat català es desenrotlla entre els anys 1700 i 1835; i si bé hauria escaigut de titular aquest llibre en preparació «El llibre català il·lustrat del temps modern», ja que s'hi parla de moltes altres activitats conjugades amb la de l'il·lustrador, hem preferit titular-lo *Els il·lustradors catalans moderns* perquè els il·lustradors catalans són moderns: en realitat, seria molt difícil de determinar quins foren els antics: no és cap secret que abans del 1750 els pocs dibuixants que existiren dedicats a la il·lustració del llibre català eren quasi tots anònims, impersonals i, en moltes ocasions, copistes o plagiaris.

RETORN A POBLET DE LA BIBLIOTECA DE DON PERE ANTON D'ARAGO

per EDUARD TODA

AL més històric monestir català, la reconstrucció del qual avança de dia en dia, ha començat el retorn dels valors espirituals que no foren irremissiblement perduts per l'enfonsament de 1835.

D'aquella gran ruïna es salvà l'important Arxiu, on des de començaments del segle XIII la comunitat havia anat reunint amb gelosa cura els documents personals de tots els seus religiosos, la suma dels seus privilegis reials i pontificis, els títols de les seves incomptables propietats als regnes de Catalunya, Aragó i València, els detalls de les monumentals contraccions del cenobi i els records dels fets i gestes de la nostra història nacional a què abats i monjos es veieren associats en el llarg curs dels set darrers segles. Menys completa que la salvació de l'Arxiu pobletà fou la de les seves biblioteques. Els monjos arribaren a reunir importants col·leccions de llibres que els huracans revolucionaris del segle XIX dispersaren als quatre vents, destruint-ne unes i escampant-ne d'altres entre corporacions i particulars, que més o menys malament les han servades fins als nostres dies.

Entre les biblioteques pobletanes tenia major renom pel seu luxe i procedència la donada l'any 1671 al Monestir pel descendent dels ducs de Sogorb i Cardona don Pere Anton d'Aragó, antic ambaixador de Felip IV a Roma, virrei a Nàpols i a Aragó, general de la Guàrdia Alemanya, cortesà i polític de molt criticada conducta. Enamorat de Poblet des de la seva infantesa per tenir reu-

nides en el clos de l'església les restes mortals dels seus ascendents, féu esplèndides donacions al temple i a la comunitat, i no fou la de menor importància una col·lecció de 4.200 volums uniformement relligats de marroquí vermell, amb el seu nom i escut estampats a les cobertes.

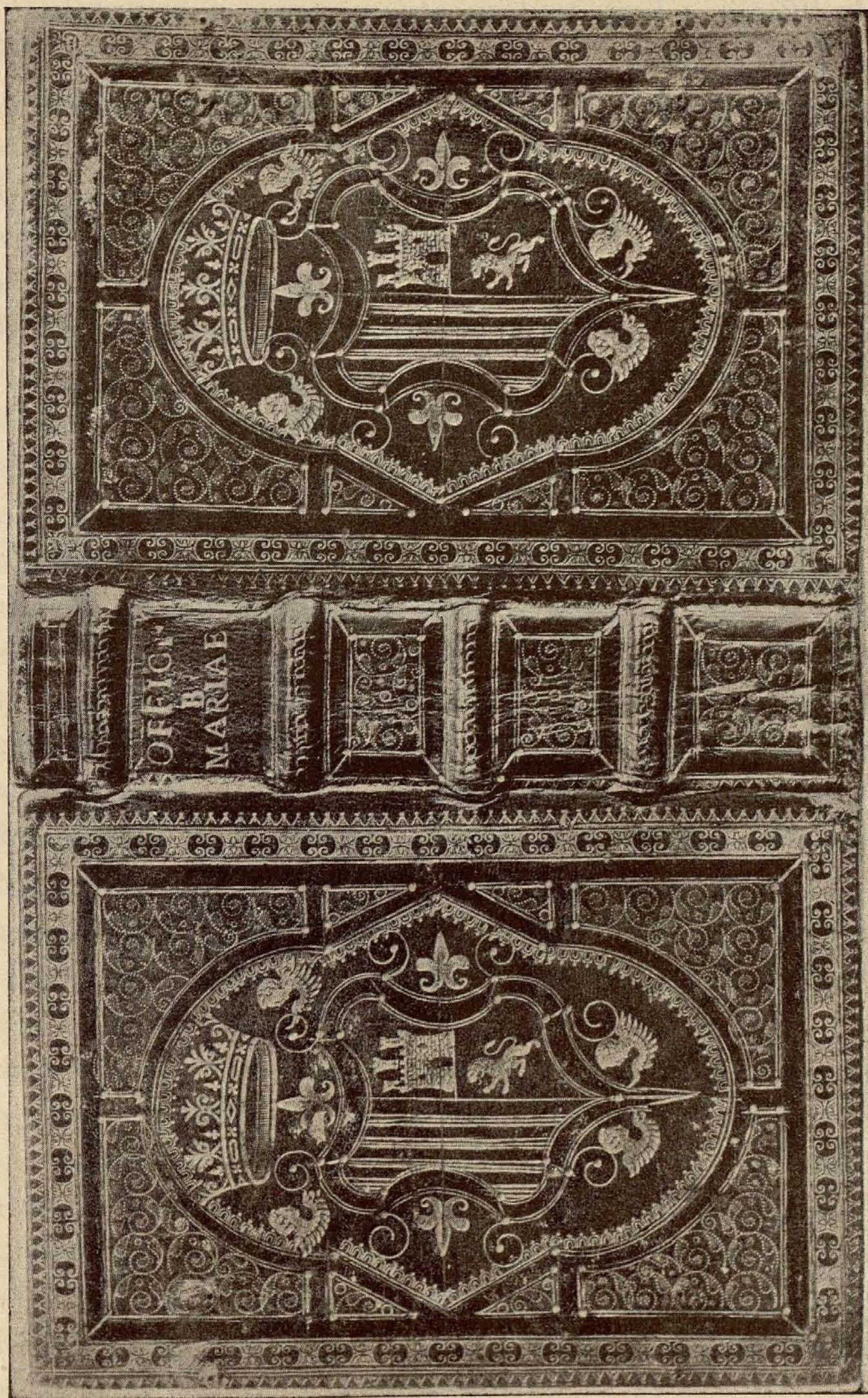
Aquests llibres foren dispersats en 1835. Els pagesos dels pobles veïns que envaïren Poblet se n'emportaren una quarta part, però el gros dels volums fou recollit en carros i portat a Reus per un sinistre agent del Tresor públic, anomenat *Xafa-rucs*, que, a falta de més bon lloc per a dipositar els volums, els baixà a un cup en el fons del qual encara hi havia un parell de pams de vi. Més de dos mil llibres es convertiren en pasta aviat podrida, i sols uns quants centenars d'obres sortiren més o menys tacades per a anar a parar, dos anys més tard, al pati de l'Arxiu de la Delegació d'Hisenda de Tarragona.

En 1846 es constituí la Biblioteca Provincial, on es reuniren, entre altres obres de procedència monacal, 420 exemplars dels ja anomenats Peres d'Aragó, que en el curs del temps han quedat reduïts a 400; uns 600 més han estat comptats entre els sortits de l'Arxiu o sostrets per particulars, que avui tenim localitzats.

D'aquests darrers, ja n'han tornat a la santa Casa prop d'un centenar. Entre ells hi ha manuscrits de valor com un volum de *Cartas*, de Sèneca; un altre amb les *Històries Romanes*, de Trogo Pompeu; un tercer de la *Successió dels Reis d'Aragó a Sicília*, de Pere Trossillo, que cita el Pare Villanueva en el capítol del seu viatge a Poblet.

Entre les obres impreses recollides al Monestir hi ha incunables d'importància, edicions monumentals com la *Roma antiga*, de Bossio; el gran *Atlas geogràfic de França*, fet a Holanda, i la sèrie de *Retrats i Biografies*, d'emperadors, reis, prínceps i nobles, per Jaume Schrenki, al costat de les delicades i petites *Geografies* impreses pels Elzevirs el segle XVII.

Però la majoria dels llibres d'aquest fons són poc interessants, perquè don Pere d'Aragó, que no era literat ni molt menys, sols

Facsimil d'una de les més belles relligatures de la biblioteca de Pere d'Aragó

projectà i reuní una biblioteca nombrosa per la seva època, sense escollir els llibres, i fins, podem afegir, sense comprar-los, ja que els adquirí per ocupació dels que trobà als llocs dels seus diferents governs i per donació, no sempre voluntària, de particulars, a qui els reclamà a canvi de favors. Els detalls d'aquestes adquisicions constituiran un capítol curiós de la història d'aquesta biblioteca pobletana que escriu un erudit bibliòfil, ara resident a Tarragona. Els nuclis actualment coneguts dels llibres d'aquesta procedència són esperats a Poblet. Hi ha, en primer terme, el gros de 400 volums de la Provincial tarragonina, el traspàs del qual no es farà esperar gaire, especialment si es volen salvar dels corcs i misèria que se'ls mengen. En mans de corporacions religioses i de particulars hi ha, coneguts, diversos exemplars, des d'un a una cinquantena en número, els posseïdors dels quals farien una bona obra restituint-los al lloc d'origen, per bé que algun d'ells, d'ànima petita, seran incapaços de tenir la voluntat del sacrifici.

Els volums actualment al Monestir han estat donats pels senyors Lluís Plandiura, Salvador de Brocà, Alfons Macaya, Pere A. d'Artiñano, Ajuntament de Reus, Pare J. Llorens, mossèn Francesc Miquel, Institut d'Estudis Catalans, Dr. Jaume Barrera, mossèn Joan Vilar, Carles de Castellarnau, J. Pere Gil Moreno de Mora, i l'autor de les presents ratlles.

Poblet, 14 setembre 1935.

ORDENANZAS DEL CHACOLI

por JOSÉ LUIS DE IBARRA Y LÓPEZ DE CALLE

LA elaboración del vino en Vizcaya, fué causa de no pocas luchas y sinsabores, para los propietarios de viñas. El año 1399 tenía la Villa de Bilbao, concertado y vigente, un Ordinamiento que regulaba la cosecha del vino Chacolí, de su territorio Campanil y dezmatario, así como las relaciones entre los propietarios de viñas. Esta asociación entre los propietarios de viñas y el concejo, fué en aquellos tiempos, y aún en los sucesivos, una necesidad de defensa para la propiedad, por ser, como lo decían, los frutos del suelo principal riqueza, y, además, para el sostenimiento de la villa, por ser la heredad, cimiento que se pone a todos los pedidos e intereses del pueblo. Aún subsiste en la Villa de Valmaseda algo semejante a tal cooperación, y retiene su interés comunal en el Chacolí.

Mas, andando el tiempo, se suscitaron diferentes pleitos entre el Ayuntamiento y los terratenientes, en orden a las prácticas de las referidas Ordenanzas de 1399, ganándose, durante la pendencia, diferentes provisiones y ejecutorias, por unos y otros litigantes, sin que el pleito quedase tajado en definitiva.

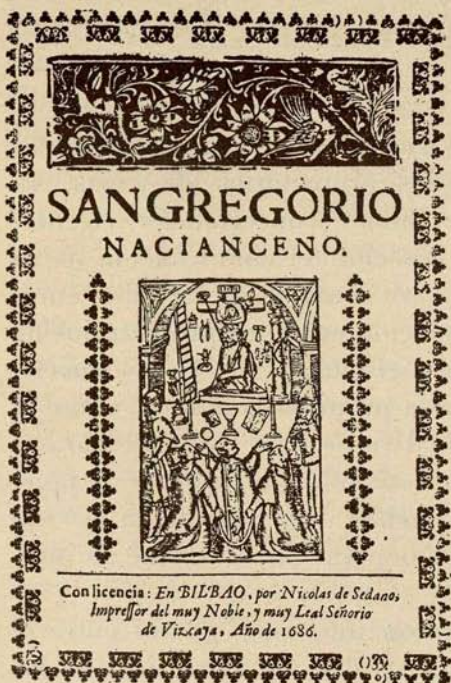
En una tregua, el año 1623, decidieron ambos contendientes formar una asociación, denominándola «Cofradía de San Gregorio Nacianceno». Era puramente «laica y de legos», celebrando su fiesta el 9 de mayo, día de la advocación del Santo, con solemne procesión, desde la iglesia de San Antón, donde guardaban la imagen de su patrono, a la de Santiago.

Al instituirse dicha Cofradía, se capitularon ciertas ordenanzas, y en junta celebrada el 8 de mayo de 1686, con asistencia de los

propietarios de viñas y del alcalde de la Villa, acordaron «se im-
» primiesen hasta doscientos cuerpos de las Ordenanzas, que por
» esta dicha Villa se hicieron el año de mil trescientos y noventa
» y nueve... y el año de mil seiscientos y veintitres con sus confir-

» maciones de unas y otras...
» y se repartan entre los dichos
» señores Herederos Propieta-
» rios... y los cuerpos que so-
» brasen, se pongan en el ar-
» chivo de dicha cofradia y
» propietarios, para hacer la
» misma reparticion en ade-
» lante...» (GUIARD LARRAURI,
TEÓFILO: *Hist. de la Noble Vi-
lla de Bilbao.*)

Uno de estos doscientos cuer-
pos tengo el gusto de presentar
a los lectores de esta revista.
Es un folio menor 54 folios.
Portada grabada. En el folio
primero: *Ordenanzas Origina-
les... Año 1399*. Consta de XIII
capítulos. A continuación la
«Confirmación de el Señor Rey
» Don Enrique Segundo, de di-
» cha Hordenanza, y su preui-

Facsimil reducido de la portada

» lexio de aprouacion, con diferentes clausulas para su obserbacion.»
Termina con las diferentes sentencias, etc., etc., en el folio 40.
En el 41, «Otras Ordenanzas que hizo a esta Noble Villa de Bil-
» bao, para la Conseruacion de dicha Propiedad, y sus frutos, que
» originales con su confirmacion, estan en el Archivo de dichos
» Propietarios. Año 1623». Constan de XII capítulos y sigue la
Confirmación, Fe de Publicación y Testimonio del decreto para la
impresión.

Ordenanzas del Chacolí

«Se imprimió con licencia, en Bilbao, por Nicolas Sedano Im-
» pressor del muy Noble, y muy Leal Señorío de Vizcaya, Año
» de 1686.»

Sólo conozco dos ejemplares de esta rarísima obra, el que poseo y otro que, si mal no recuerdo, estaba incompleto. No la citan ni Allende Salazar en su *Biblioteca del Bascófilo*, ni Sorriarain en *Catálogo de Obras Euskaras*.

Consultado don Teófilo Guiard Larrauri, autoridad máxima en la materia, me pidió las dichas Ordenanzas para conocerlas, y a su amabilidad y buena amistad debo cuantos datos pude obtener y de ellos me sirvo para redactar este artículo.

La Magdalena, Pamplona, 15 agosto 1935.

UNE EDITION PERDUE DE « LA CELESTINA » ANVERS, 1558

par J. PEETERS-FONTAINAS

ON cite ordinairement pour « La Celestine » trois éditions imprimées par l'officine anversoise des Nutius: rappelons-les brièvement:

1. – Edition sans date, vers 1545, « en casa de Martin Nucio ». (Voir, édition de la Celestina, Krapf, Vigo 1900, n° 31) exemplaires: New York, Hispanic Society of America. – Paris, bibliothèque de Mme R. Foulché-Delbosc.
2. – Edition de 1545, « en casa de Martin Nucio » (Krapf, n° 32) exemplaires: New York, Hispanic Society of America. – Louvain, Bibliothèque de l'Université.
3. – Edition de 1568, « en casa de Philippo Nucio » (Krapf, n° 43) exemplaires: Madrid, Bibliothèque Nationale. – Louvain, Bibliothèque de l'Université, et de l'auteur.

Ce sont là les seules éditions répertoriées par Nuyts en 1858 dans son essai sur l'Imprimerie des Nutius, par Salvá en 1872, Krapf en 1900 et Palau y Dulcet en 1924.

Une autre édition existe pourtant, et c'est l'éditeur Léon Amarita de Madrid qui nous la signale trop laconiquement, dans la préface de l'excellente édition de la Celestina, de 1835, p. xx.

Citons textuellement:

« Yo he visto bastante número de ediciones distintas de la Celestina, habiéndome dedicado largo tiempo por capricho o por cu-

Une édition perdue de «La Celestina», Anvers, 1558

» riosidad a buscarlas y confrontarlas; pero no haré aquí, como pudiera, una pesada relación de mis hallazgos, porque sería inútil y pedantesca. (*Comme nous avons à regretter cette modestie!*)
» Baste decir que los impresores más comunes y también las más célebres del siglo xvi imprimieron la Celestina; pero ninguno lo hizo con esmero. Causa admiración que las oficinas de Martino Polono, los hermanos Portonaris, del Grifio, *de la viuda de Martin Nucio*, y de Plantino salieran ediciones tan desatinadas e incorrectas, como las que todos ellos hicieron de esta preciosa obrita:....»

Comme nous le lisons plus haut il est certain qu'Amarita devait posséder une édition portant l'adresse de «Viuda de Martin Nucio». Quelle est cette édition, et de quand date-t-elle? Je soumets cette question aux lecteurs de cette nouvelle revue; mettons-les sur la voie et résumons en quelques mots les différentes adresses de l'officine des Nutius avec leurs dates.

- 1540 à 1558, Martin I Nutius.
- 1558 à 1565, Veuve de Martin I.
- 1565 à 1586, Philippe Nutius.
- 1586, Officina Nutiana.
- 1586 à 1610, Martin II.
- 1610 à 1620, Les héritiers de Martin II.
- 1621 à 1622, Martin III & ses frères.
- 1623 à 1639, Martin III (seul).

C'est donc entre 1558 et 1565 que se borne l'activité de la Veuve de Martin Nutius, et que nous devons rechercher l'édition signalée par Amarita.

J'ai eu la bonne fortune de consulter un précieux catalogue ancien, aimablement prêté par Messieurs Ellis de Londres:

CATALOGUS | LIBRORUM | EX | VARIIS EUROPÆ | partibus
advectorum | per Robertum Scott, bibliopolam | Londinensem |

– Londini, | Venales prostant, apud dictum Robertum Scott, | viâ
vulgo dicta Little Britani | Anno M.D.C.LXXIV. (1674) in-4° de
206 pp. ch. et 2 ff. d'index.

Ce catalogue se compose de: Index Titulorum, pp. 1 à 150. Livres
François, pp. 153 à 193, Libri Italici, p. 194. Libri Hispanici,
p. 203.

Parmi ces «Libri Hispanici» je note le titre suivant:

Tragicomedia de Calisto y Melibea. 8. en Anvers 1558.

1558! Je ne crois pas que nous nous trouvions là devant une
erreur de typographie pour 1568: ce serait la seule, dans cette
liste des «libri hispanici»; je crois plus-tôt que le libraire Scott
offrait en vente l'édition que je recherche: en effet cette date de
1558 correspond parfaitement à l'activité de la Veuve de Martin
Nutius, elle est suffisamment éloignée de l'édition donnée par
Philippe Nutius, pour justifier la nécessité de celle-là.

C'est donc selon toute vraisemblance de 1558 que nous devons
dater l'édition de la Celestine que possédait en 1835 Léon Amarita.
Les chercheurs et les bibliophiles pourront-ils nous dire, ce qu'est
devenu la collection réunie par Léon Amarita, et où se cache ac-
tuellement un exemplaire de cette édition de «La Celestina, en
Anvers en Casa de la Viuda de Martin Nucio, 1558»?

Louvain, 6 aout 1935.